

30 Δεκεμβρίου 2019

Χρόνος και πνευματικότητα (μέρος 1ο)

Ορθοδοξία και Ορθοπραξία / Ορθόδοξη πίστη

Οι σκέψεις που ακολουθούν δεν έχουν ως στόχο την φιλοσοφική ανάλυση της έννοιας του χρόνου, αλλά το πλησίασμα της βιώσεως της χρονιότητας, με αγιογραφικά κριτήρια, μέσα στην πνευματική ζωή. Εξετάζοντας το θέμα «Χρόνος και πνευματικότητα», θα έχουμε την ευκαιρία να διευκρινίσουμε μερικές βασικές θέσεις της χριστιανικής μας πίστεως σε σχέση προς αντίστοιχες ή παρόμοιες φιλοσοφικές διδασκαλίες.

Είναι γνωστό σε όλους μας ότι χαρακτηριστικό γνώρισμα της ζωής μας είναι η χρονικότητα. Κυλά μέσα στο χρόνο η ζωή και χάνεται ή κερδίζεται για πάντα μέσα στο χρόνο. Δεν μπορεί λοιπόν να μη ενδιαφέρει ένα πνευματικό άνθρωπο ο χρόνος είτε σαν παρελθόν που υπάρχει μέσα στη μνήμη, είτε σαν παρόν που το ζούμε, είτε σαν μέλλον που το ονειρευόμαστε και το προγραμματίζουμε. Πού βρίσκεται όμως αυτός ο χρόνος και ποιος είναι ο «χώρος» του; Ασφαλώς μέσα μας, στη συνείδησή μας και αποτελεί συστατικό της προσωπικότητάς μας. Πολλές φορές κάνουμε ένα σφάλμα:

Μετράμε το χρόνο ή μιλούμε γι' αυτόν σαν να ήταν μια αντικειμενική πραγματικότητα, ανεξάρτητη από μας· δηλ. εξαντικειμενώνουμε το χρόνο και τον αποσυνδέουμε από το εγώ μας. Φοβόμαστε ίσως την αλήθεια ότι ο χρόνος μετράει

τη φθορά και το μεγάλωμά μας μέσα στη ζωή. Κι' όμως ο καθένας μας είναι αυτή τη στιγμή η σύνθεση και η κατάληξη όλου του παρελθόντος. Είμαστε αυτό που προσπαθήσαμε να γίνουμε, από τότε που καταλάβαμε τη θέση μας μέσα στον κόσμο. Το κενό παρελθόν μας ενοχλεί, μας θορυβεί· ενώ το γεμάτο με έργα παρελθόν μας δίνει φτερά για ένα ακόμη πιο καρποφόρο μέλλον. Επίσης δεν είναι δυνατό να φαντασθούμε τον εαυτό μας χωρίς μέλλον απουσία του μέλλοντος ισοδυναμεί με θάνατο. Απουσία της συνειδητοποίησης του μέλλοντος παρατηρείται μόνον στα ζώα. Ο άνθρωπος ονειροπολεί, σχεδιάζει, προγραμματίζει. Όπως χωρίς το παρελθόν μου δεν είμαι εγώ, έτσι δεν είμαι και χωρίς μέλλον.

Όλες αυτές οι σκέψεις έχουν σημασία για το παρόν, που είναι τόσο φευγαλέο και ρευστό. Το μέλλον έρχεται με γοργό ρυθμό (κι' όσο μεγαλώνουμε έρχεται με ακόμη πιο γοργό) και ώσπου καλά-καλά να το αντιληφθούμε γίνεται παρελθόν. Χρειάζεται λοιπόν μεγάλη εγρήγορση και προσοχή, ώστε το σύντομο παρόν να μη γίνει αμέσως χαμένο παρελθόν. Και όσες σκέψεις ακολουθήσουν παρακάτω σ' αυτό αποβλέπουν, στο να μας κάνουν να αξιοποιήσουμε περισσότερο το κάθε παρόν, συνειδητοποιώντας το γρήγορο πέρασμα του χρόνου.

Όσο κι' αν φαίνεται ότι στεκόμαστε μέσα στο κόσμο και στην ιστορία, η αδυσώπητη αλήθεια είναι ότι τρέχουμε προς κάποιο τέρμα. Θα είναι αυτό ο καινούργιος ουρανός και η καινούργια γη της αναστάσεως ή ο χαμός και η καταστροφή;

Σ' αυτό το γρήγορο και ανεπίστρεφο τρεχαλητό, που θέλουμε δε θέλουμε μετέχουμε, υπάρχει ένα σωστικό χέρι που μας προσφέρεται σαν δώρο της αιωνιότητας για να μας συγκρατήσει από την καταστροφή. Είναι η Εκκλησία που μέσα σ' αυτήν ο χρόνος παίρνει άλλες διαστάσεις. Θα δούμε στη συνέχεια πώς με τα μέσα που μας παρέχει η Εκκλησία είναι δυνατό το χαμένο παρελθόν να ξανακερδηθεί, το επερχόμενο μέλλον να γίνει μια ευχάριστη προσμονή και το παρόν μια διαρκής καρποφορία, μια γεύση αιωνιότητας.

Για τρεις κυρίως χριστιανικές αρετές θα γίνει λόγος: για την πίστη, την αγάπη και την ελπίδα. Θα μπορούσε κανείς σχηματικά να τις συνδέσει με τις τρεις διαστάσεις του χρόνου. Την πίστη με το παρελθόν, την αγάπη με το παρόν και την ελπίδα με το μέλλον. Πιστεύουμε αυτά που φανέρωσε ο Θεός μέσα στην ιστορία, με τη ζωή, το σταυρό και την ανάσταση του Χριστού· αγαπούμε τώρα το Θεό και τους ανθρώπους απαντώντας έτσι στη θεία αγάπη· ελπίζουμε στη μελλοντική βασιλεία και στον αναμενόμενο ερχομό του Κυρίου. Βέβαια η διαίρεση αυτή είναι σχηματική, γιατί και οι τρεις αυτές αρετές περιχωρούνται μέσα στις τρεις διαστάσεις του χρόνου. Ένα πράγμα μας ενδιαφέρει εδώ εισαγωγικά, ότι με τις

τρεις αυτές αρετές καταλύουμε τον χρόνο και ζούμε στην αιωνιότητα του Θεού, ζούμε ήδη μέσα στη βασιλεία Του.

1. Το παρελθόν

Το παρελθόν, όσο και αν φαίνεται περασμένο και απομακρυσμένο, ζει μέσα μας, υπάρχει, είτε το θυμόμαστε ολόκληρο είτε όχι. Η μνήμη μας είναι σαν το «παγόβουνο»: φαίνεται λίγο πάνω από την επιφάνεια της συνειδήσεώς μας, αλλά το περισσότερο κρύβεται από κάτω, στα βάθη του υποσυνείδητου. Είναι, αν θέλετε, κι' αυτό εκδήλωση της πρόνοιας του Θεού για το καθένα μας. Αλλοίμονο, αν σε κάθε στιγμή θυμόμασταν ολοζώντανο ολόκληρο το παρελθόν μας. Θα είχαμε καταρρεύσει. Εν τούτοις αυτό υπάρχει και μας ενοχλεί, είτε σαν παρελθόν προσωπικό, είτε σαν αποτυχημένο παρελθόν της ανθρωπότητας. Γιατί, κανένας δεν υπάρχει μόνος του μέσα στο κόσμο, χωρίς την συνύπαρξη όλων των άλλων ανθρώπων μαζί του ή πριν ή μετά από αυτόν. Ας ανατρέξουμε λοιπόν, μέσα στα πλαίσια του θέματός μας, στα πρώτα βήματα της ανθρωπότητας Για να δούμε τί μας διδάσκει η Αγία Γραφή για το «υποσυνείδητο της ανθρωπότητας».

Γνωρίζουμε όλοι μας τήν ωραία εκείνη διήγηση της Π. Διαθήκης για τον παράδεισο, για την παρακοή του Αδάμ, για την τιμωρία. Κανείς δεν πιστεύω να νομίζει ότι το ολίσθημα του πρώτου άνθρωπου ήταν ότι έφαγε ένα φρούτο που ήταν απαγορευμένο. Η βιβλική διήγηση κρύβει μια πολύ μεγάλη αλήθεια: Ότι ο άνθρωπος δεν δέχθηκε να έχει κανένα αφεντικό επάνω στο κεφάλι του, δεν θέλησε να εξαρτάται από κανένα, αλλά θέλησε μόνος του να ρυθμίζει τί θα κάνει και τί δεν θα κάνει. Θέλησε, με ένα λόγο, να είναι αυτός μόνος του Θεός, χωρίς απαγορεύσεις και περιορισμούς. Θέλησε να ξεθρονιάσει το δημιουργό από το θρόνο του και να βάλει εκεί το εγώ του. Αποτέλεσμα υπήρξε η φθορά, το μίσος, ο θάνατος. Οι μισοί άνθρωποι προσπαθούν να εξοντώσουν τους άλλους μισούς. «Ο άλλος άνθρωπος είναι η κόλαση» θα πει στον αιώνα μας ο Sartre. Κι' ακόμη ήλθε σαν αποτέλεσμα η διάσπαση της προσωπικότητας του ίδιου του ανθρώπου που δεν ξέρει τί θέλει, τί κάνει και τί επιδιώκει. Τριπλό λοιπόν το αποτέλεσμα της αρχικής επαναστάσεως του δημιουργήματος κατά του Δημιουργού: Διάσπαση του ίδιου του εαυτού του σε χίλια κομμάτια, διάσπαση της κοινωνίας με τους άλλους, πόλεμος κατά του Θεού. Βλέπετε με πόσο μίσος και πάθος βάλλουν οι άνθρωποι κατά του Θεού!! Ή πάλι άλλοι λιγότερο μαχητικοί και περισσότερο κλεισμένοι στον εαυτό τους και στα μελετήματά τους, έκαναν το Θεό αντικείμενο διαλογισμών και σκέψεων. Προσπάθησαν να μας πείσουν με λογικά επιχειρήματα, με αποδείξεις (κοσμολογικές, οντολογικές, ηθικές κλπ.), για την ύπαρξή του. Ένας Θεός όμως που αποδεικνύεται με την λογική δεν είναι Θεός, είναι επιστημονικό αντικείμενο. Ο Θεός είναι πάνω από κάθε λογική, πάνω από κάθε επιστημονική απόδειξη. Εδώ σαν

σε παρένθεση ας τονισθεί η διαφορά ανάμεσα στο Θεό του Χριστιανισμού και της αρχαίας ελληνικής σκέψεως. Για την αρχαία Ελλάδα ο Θεός είναι το αποτέλεσμα της συλλογιστικής πορείας του ανθρώπου, η υψηλότερη εκδήλωση και απόκτηση της ανθρώπινης διάνοιας· για τον Χριστιανισμό είναι η αρχή, η πηγή της ζωής, κι' ο άνθρωπος το δημιούργημά του. Είναι όχι το συμπέρασμα ενός συλλογισμού, αλλά η μείζων πρότασή του.

Η λαθεμένη αντίληψη περί Θεού είναι αποτέλεσμα της πτώσεως, της απομακρύνσεως της ανθρωπότητας από την πηγή της ζωής. Κι' αυτή η αποκοπή από την πηγή είναι μια κατάσταση μέσα στο κόσμο, την οποία όλοι μας την βρίσκουμε «δεδομένη». Κανείς μας δεν ευθύνεται γι' αυτή, ούτε κι' ο Θεός την καταλογίζει σε βάρος μας σαν να ήμασταν ένοχοι.

Ο Θεός έπλασε ελεύθερους ανθρώπους και δεν ζητά ευθύνες για πράγματα που δεν έκαναν. Αυτό που η θεολογία ονομάζει «προπατορικό αμάρτημα» είναι η όλη ατμόσφαιρα η μολυσμένη από τη σαπίλα, τη φθορά και το φόβο του θανάτου, που την αναπνέουμε αναγκαστικά. Θα έλεγα λοιπόν ότι το προπατορικό αμάρτημα δεν είναι κάτι που μεταδίδεται στον καθένα ξεχωριστά σα να φταίει ο ίδιος, αλλ' είναι ατμόσφαιρα γενική μέσα στην οποία ζούμε. Κατ' ανάγκη λοιπόν αναπνέοντας την μολυνόμαστε και αρρωσταίνουμε και παρουσιάζουμε εκδηλώσεις αρρωστημένες, δηλ. αμαρτίες. Αυτές είναι απλώς συμπτώματα, εκδηλώματα της φθοράς. Τροφοδοτούνται από την μολυσμένη ατμόσφαιρα και στην συνέχεια την τροφοδοτούν, ώστε να συνεχίζει να υπάρχει. Αυτό το βαθύ χάλασμα της ανθρωπότητας ήδη από τις πρώτες ρίζες της το επισημαίνουν οι Πατέρες της Εκκλησίας μας, ιδίως όταν ερμηνεύουν τη θεολογική σκέψη του Αποστ. Παύλου.

Πραγματικά ο Παύλος μας δίνει στις επιστολές του μια πολύ σοβαρή εικόνα της αμαρτίας, η οποία δεν είναι μια ανάλαφρη άγνοια, όπως διδάσκει ο Πλάτων, αλλά ένα βαθύτερο χάλασμα της ανθρώπινης φύσεως. Η εποχή μας που έχει χάσει την αίσθηση της βαρύτητας της αμαρτίας και τη βλέπει είτε σαν πλατωνική άγνοια είτε σαν μια σειρά απλών «παραβάσεων» των εντολών του Θεού, έχει πολλά να κερδίσει μελετώντας τα όσα γράφει ο Παύλος για την αμαρτία και για τη λύτρωση. Ιδίως για την λύτρωση προς την οποία είναι στραμμένη όλη η θεολογική σκέψη του Αποστόλου. Αν η αμαρτία είναι μια γενική κατάσταση φθοράς και θανάτου, η λύτρωση είναι το ποιοτικά αντίθετό της, είναι η νέα ατμόσφαιρα ζωής που έχει σαν χαρακτηριστικό όχι τη φθορά, αλλά την καρποφορία μέσα σε μια καινούργια, αναγεννημένη ανθρωπότητα, την Εκκλησία. Η λύτρωση δεν είναι μια ποσοτικά μειωμένη ζωή αμαρτίας, αλλά μια ποιοτικά διάφορη ζωή. Δεν είναι αφηρημένο και αναμενόμενο μέλλον, αλλά παρόν. Κάτι που συντελέσθηκε μια φορά για πάντα πάνω στο Σταυρό του Χριστού και που το ζει ο πιστός στο παρόν,

προγευόμενος έτσι το αναμενόμενο μέλλον της βασιλείας του Θεού.

Εκείνο που έχει τώρα σημασία για τον καθένα ξεχωριστά είναι, πώς θα κερδίσει το χαμένο παρελθόν του, μια και γνώρισε τη λυτρωτική προσφορά του Χριστού που δίνεται σ' όλους τους ανθρώπους. Η Εκκλησία μας παρέχει μια δυνατότητα μεταμορφώσεως του χαμένου χρόνου του παρελθόντος με το μυστήριο της μετανοίας και εξομολογήσεως, στο οποίο συμπυκνώνεται όλο το χαμένο παρελθόν σε μια στιγμή και μεταμορφώνεται με τη χάρη του Θεού· γίνεται ξεκίνημα νέας ζωής. Ξανακερδίζει κανείς αυτό το χρόνο που έχασε στο παρελθόν για να τον έχει αξιοποιήσει στο παρόν και στο μέλλον. Έτσι το κέρδος είναι διπλό, γιατί από τη μια μεριά δεν τον βαραίνει ένα δυσάρεστο παρελθόν με τις υποσυνείδητες ενοχλήσεις κι' από την άλλη η μετάνοια για τον χαμένο χρόνο γίνεται κινητήρια δύναμη για ένα πίο δημιουργικό μέλλον. Είναι να θαυμάζει κανείς για την οικονομία με την οποία είναι πλουτισμένη η δημιουργία του Θεού αλλά και η εν Χριστώ αναδημιουργία, δηλ. η Εκκλησία. Ο ληστής στο σταυρό αναθεώρησε σε μια στιγμή μια ολόκληρη ζωή του παρελθόντος και κέρδισε ένα αιώνιο μέλλον. Αυτό βέβαια δεν έγινε με τρόπο μαγικό αλλά με την ειλικρινή μετάνοια και την επίκληση βοήθειας του συσταυρουμένου Χριστού, με την συγκλονιστική κραυγή «μνήσθητί μου, Κύριε, όταν έλθης εν τη βασιλεία σου». Τη δυνατότητα μεταμορφώσεως μιας ολόκληρης ζωής προσφέρει ο Σταυρός του Χριστού που είναι παντοτινά παρών στην Εκκλησία.

2. Το παρόν

Εάν εξετάσαμε μέχρι τώρα τον παρελθόντα χρόνο, αυτό το κάναμε γιατί έχει τεράστια σημασία για την τωρινή ζωή μας, για το παρόν που κυλά τόσο γρήγορα, ώστε πολλές φορές να γίνεται απλώς και μόνο ένας προθάλαμος του παρελθόντος και όχι μια δημιουργική παρουσία. Εάν όμως το παρόν δεν χρησιμοποιηθεί επωφελώς, αποβαίνει ένα άχρηστο και ενοχλητικό παρελθόν, αποβαίνει επίσης επιζήμιο για τους μελλοντικούς οραματισμούς. Για ποιούς λόγους συνήθως μας ξεφεύγει και χάνεται μέσα από τα χέρια μας το παρόν;

1) Πρώτα-πρώτα επηρεάζεται κανείς υποσυνείδητα από το παρελθόν, από την μέχρι τώρα ζωή· εάν αυτή είναι άδεια, τότε δεν λυπάται κανείς να σπαταλήσει και την τωρινή ζωή του. Κατά τί μεταβάλλεται η κατάσταση, εάν σε μια άδεια ζωή προστεθεί ακόμη μια άδεια στιγμή; Τη σωστή στάση την είδαμε, όταν μιλήσαμε για το «μυστήριο» της Εκκλησίας που δίνει τη θαυμαστή δυνατότητα αναθεωρήσεως και μεταμορφώσεως του χαμένου παρελθόντος.

2) Η αναβολή για το μέλλον και η τοποθέτηση όλων των στόχων στο μέλλον αποτελεί συνήθως μια αφορμή για να μη εκμεταλλευτεί κανείς το παρόν.

Ορισμένοι δίνουν την εντύπωση ότι η ζωή τους αρχίζει κάποτε στο μέλλον και ζουν συνεχώς με την αναμονή αυτού του λαμπρού μέλλοντος, το οποίο θα λύσει όλα τα προβλήματα αλλά για το οποίο δεν κάνουν απολύτως τίποτε. Βέβαια εδώ είναι απαραίτητη η ακόλουθη διευκρίνιση. Δεν εννοούμε για όλα αυτά ότι δεν πρέπει να υπάρχει οραματισμός για το μέλλον. Ένας τέτοιος οραματισμός οπωσδήποτε πρέπει να υπάρχει. Ο οραματισμός όμως αυτός πραγματώνεται και ολοκληρώνεται στο μέλλον, αλλά αρχίζει από τώρα. Το σφάλμα συνίσταται στο να αναβάλλει κανείς διαρκώς την έναρξή του στο μέλλον.

3)Συναφής είναι και ένας τρίτος λόγος. Η έλλειψη ιδανικού που δίνει νόημα στη ζωή, στη ζωή που ζούμε και που περιμένουμε. Πολλά ιδανικά πρόσκαιρα ενθουσιάζουν και μετά αφήνουν τον άνθρωπο αβοήθητο στην απόγνωση του. Το αιώνιο ιδανικό του χριστιανισμού δεν απογοητεύει, γιατί είναι η ελπίδα που δεν «καταισχύνει». Το Ιδανικό αυτό δεν είναι μια ιδέα, είναι ένα πρόσωπο: Ο Ιησούς Χριστός. Όταν αυτός ο ίδιος διακηρύττει ότι είναι η αλήθεια, δεν εννοεί μ' αυτό μια θεωρητική αλήθεια στην οποία φθάνει κανείς με μια συλλογιστική πορεία, αλλά εννοεί μια πραγματικότητα ψηλαφητή και ιστορική, εννοεί και αλήθεια που αποκαλύπτεται στο κόσμο σαν πράξη και ζωή. Εάν πιστεύει κανείς σ' αυτή την Αλήθεια, υπάρχουν κι' ένα σωρό άλλες αλήθειες στη ζωή που καλείται να πραγματώσει· αν δεν πιστεύει σ' αυτή τη μοναδική αλήθεια, όλα τα άλλα που λέει ή κάνει είναι ψέμα και αυταπάτη.

4) Ας προσθέσουμε και ένα τέταρτο λόγο. Η έλλειψη της συνειδήσεως της αξίας του χρόνου και της παροδικότητάς του. Μπορεί να αναγνωρίζει κανείς ότι είναι σπουδαίο πράγμα ο χρόνος, αλλά δεν είναι διατεθειμένος να βγάλει τις έσχατες συνέπειες στη ζωή του απ' αυτή την αναγνώριση. Εδώ γίνεται ακριβώς το λάθος της εξαντικειμενώσεως του χρόνου, για το οποίο μιλήσαμε στην εισαγωγή.

Ιωάννη Δ. Καραβιδόπουλου, Ομοτ. Καθηγητού Πανεπιστημίου Αθηνών.

συνεχίζεται...